

تکریم و بزرگداشت یاد و خدمات مرحوم دکتر میرزا علی اکبرخان نفیسی ملقب به ناظم الاطباء

امروز سالروز رحلت پزشک خادم و خوشنام اواخر دوره قاجار و یکی از بنیان پزشکی مدرن و نوین در ایران، مرحوم دکتر میرزا علی اکبرخان نفیسی ملقب به ناظم الاطباء کرمانی است.

دکتر میرزا علی اکبرخان نفیسی ملقب به ناظم الاطباء کرمانی (دانش آموخته مدرسه طب دارالفنون) پزشک، ادیب و دانشمند ایرانی از برجسته ترین پزشکان اواخر عهد قاجار محسوب می شود که به صورت خستگی ناپذیر به مداوای بیماران اشتغال داشت و هرگاه که فراغتی حاصل می کرد در تخصص پزشکی یا فنون دیگر به تألیف و ترجمه نیز می پرداخت.

پدرش [میرزا حسن طبیب کرمانی](#) بود که مانند نیاکانش به طبابت اشتغال داشت. نیاکان او، اعضای [خاندان نفیسی های کرمان](#) از چند قرن قبل در این شهر به علم طب اشتغال داشته اند و نسب آن ها به [حکیم برهان الدین نفیس بن عوض بن حکیم کرمانی](#) از معروف ترین پزشکان قرن نهم هجری و پزشک [دربار الف بیک بن شاهرخ بن تیمور گورکانی](#) می رسیده است.

دکتر میرزا علی اکبرخان نفیسی در آخرین سال **بروز وبا در تهران** یعنی به سال ۱۳۲۳ نیز خدمات شایانی برای کنترل وبا انجام داده و یکی از شاگردان خود به نام میرزا اسدالله جلیل الاطباء را تشویق به نگارش رساله ای در باب شرایط حفظ صحت و احتراز از سرایت امراض مسریه و مداوای وبا نمود.

وی پس از فارغ التحصیل شدن از دارالفنون و اندکی پس از آن که ناصرالدین شاه پس از بازگشت از سفر اول فرنگ و تصمیم وی به تاسیس بیمارستان مطابق مشاهدات خود در فرنگ، به دستور ناصرالدین شاه مسئول تاسیس بیمارستان شد و بدین ترتیب وی **نخستین بیمارستان مدرن در ایران** را تاسیس کرد و خود وی نیز به ریاست بیمارستان که همان مریض خانه دولتی بود، برگزیده شد. این بیمارستان، امروز به نام **بیمارستان سینا** نامیده می شود.

در سال ۱۲۵۴ خورشیدی در تاسیس **مجلس «حفظ الصحه» (معادل نظام پزشکی امروز)** که در تهران تشکیل شد، ایفای نقش نمود و در همین برهه از زمان نیز میرزا علی اکبرخان نفیسی به تاسیس و مرمت دارالشفای آستان مقدس امام رضا ع که جز اسم چیزی از آن باقی نمانده بود، پرداخت. او کار بازسازی و مرمت را با توجه به اصول بیمارستان های جدید اروپایی سر و سامان داد و بدین ترتیب **دومین بیمارستان به شیوه مدرن زیر نظر ناظم الاطباء در مشهد تاسیس شد**. میرزا علی اکبرخان نفیسی به خاطر خدماتی که در این سفر به عهده داشت از طرف دولت به منصب و نشان و حمایل سرتیپی نایل آمد. وی در مورد **بیماری دیفتری** که گلو درد فاقد معالجه در آن روزگار بود و در برخی از شهرها شایع شده بود، با توجه به تحصیلات و تجارب خود در پاریس و داروهای که از پاریس به تهران آورده بود، اقدامات موثری انجام داد و بیماران مبتلا به دیفتری را درمان کرد.

همچنین ناظم الاطباء به همراه دیگران انجمنی به نام انجمن تاسیس مکاتب ملی ایران تشکیل دادند که بعدها با نام انجمن معارف مشهور شد. وی کتابخانه عمومی، به نام کتابخانه ملی مرکزی ایران در تهران را تاسیس کرد و در ۱۲۸۵ شمسی ناظم الاطباء یکی از **افراد بسیار موثری بود که مظفرالدین شاه را برای صادر کردن فرمان مشروطیت تشویق کرد**.

دکتر علی اصغر نفیسی نخستین وزیر بهداشت ایران و همچنین **دکتر سعید نفیسی، پژوهشگر ادبیات فارسی، تاریخ نگار، نویسنده، مترجم و شاعر** و جزو نسل اول اساتید **دانشکده حقوق و دانشکده ادبیات دانشگاه تهران** از فرزندان دکتر علی اکبر خان نفیسی بودند.

آثار علمی ناظم الاطباء

وی گذشته از آن که مدت پنجاه و هفت سال تمام، شب و روز به مداوای بیماران اشتغال داشت و حتی این وظیفه را تا پایان عمر خویش که ناتوان شده بود، ادامه داد و هرگاه فراغتی حاصل می کرد، به تألیف و ترجمه می پرداخت. از جمله آثار او می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- **کتابی در علم تشریح** (این کتاب که نخستین کتاب «ناظم الاطباء» و نخستین ترجمه او از زبان فرانسه می باشد، بنا به یادداشت صفحه نخست آن در شب ۲۴ ربیع الاول

سال ۱۳۰۵ ZWJ&W. ق در قریه **شاه رضا** از فرای **قمیشه** و هنگام توقف او در **اصفهان** به پایان رسیده و سایر تألیفات و ترجمه های او، همگی بعد از این تاریخ تدوین شده اند.

کتابی در پاتولوژی و کلینیک جراحی

رساله ای در فیزیکی

رساله ای در جراحی

رساله ای در تراپوتیک

رساله ای دیگر در تشریح

دو رساله در سوء هضم

مذاکرات (کتابی بنا بر روش کتاب aide-memoire، اثر «کورلیو» طبیب فرانسوی، که ناظم الاطباء این کتاب را در سال ۱۳۰۷ ZWJ&W. ق به پایان رسانیده است.

پزشکی نامه (کتاب بسیار بزرگی است در ۹۵۷ صفحه به قطع رحلی بزرگ، در علم تراپوتیک و ماتیرمدیکال که تألیف آن در ماه رمضان ۱۳۱۴ ZWJ&W. ق به پایان رسیده است و برای مدت ها کتاب مورد استفاده پزشکان و داروسازان ایرانی در اواخر عهد قاجار و اوایل عصر پهلوی بوده است.

نامه زبان آموز (صرف و نحو زبان فارسی)

رساله در آخرین دوره بروز وبا (ناظم الاطباء این رساله را در آخرین سال بروز **وبا** یعنی به سال ۱۳۲۳ ZWJ&W. ق نوشته و در همان زمان این رساله چاپ شده است، اما در عنوان آن برای ترویج و تشویق یکی از شاگردان خود، چنین نوشته است: «مختصر رساله ایست در شرایط حفظ صحت و احتراز از سرایت امراض مسریه و مداوای وبا که بر

حسب دستورالعمل این بنده درگاه، «علی اکبر طبیب»، جناب میرزا اسدالله جلیل الاطباء نوشته اند.»

شاخص ترین اثر وی در زمینه علوم غیرپزشکی، کتاب **بزرگ فرهنگ نفیسی معروف به فرهنگ ناظم الاطبا می باشد** که شامل چهار جلد بزرگ است. ناظم الاطبا برای گردآوری این فرهنگ بیش از ۲۵ سال رنج برد و فرهنگ وی که به روزگار رضاشاه چاپ و پخش شد تا پیش از **فرهنگ دهخدا** جامع ترین فرهنگی بود که برای زبان پارسی نوشته شده است؛ چه این فرهنگ دربردارنده ۱۵۸ هزار و ۴۳۱ واژه است که در این میان، ۵۸ هزار و ۸۷۹ واژه آن نیز یکسره پارسی اند. ناظم الاطبا دلبستگی ای شگفت به پیشبرد این کار داشت. برای اینکه نمونه ای از شور و دلبستگی وی بدین فرهنگ به دست باشد، همین بس است که چون دست به کار نوشتن این فرهنگ زد، از آنجا که برخی از سرچشمه های کار وی فرهنگ های پارسی به انگلیسی بود، خود را به دانستن زبان انگلیسی نیازمند دید، و در ۵۵ سالگی به آموختن این زبان پرداخت، و آنگاه که از بس، در

در این کار، شب ها نشسته و نخبیده بود، در آن ها، هر قانقانا طاف شد.
مرکز تحقیقات فلسفه و تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز – دکتر عبدالحسن کاظمی